

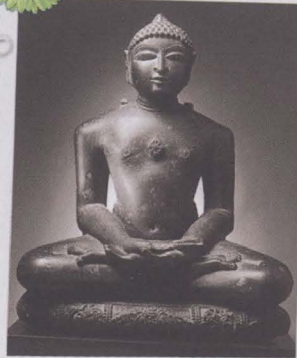

આગંદધગલી આઠ્ઠાગુભુતિ

precious
precious
precious

pre
pre
pre
pre
pre
pre
pre

Who drank
this nectar
& got
immortalness

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स

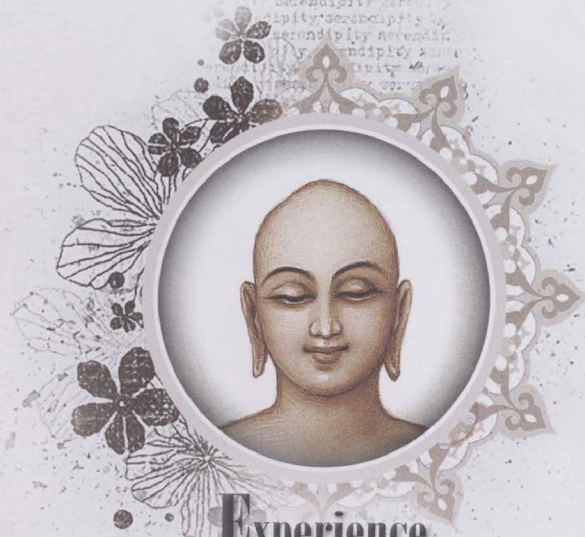
श्री प्रेम-भुवनभानु-पद्म-जयधोषसूरिसद्गुरुभ्यो नमः

श्री भुवनभानुसूरि जन्मशताब्दीअे नवलुं नजराशुं - ८१

अलगारी अवधूत श्री आनंदघनशु महाराज प्रणीत पद पर परिशीलन

आनंदघननी आत्मानुभूति

(पंचम पद)

Experience
that Extraordinary

परिशीलनकार

प्राचीन श्रुतोद्धारक प. पू. आचार्यदेव श्रीमद्विजय उभयन्द्रसूरीश्वरशु महाराजना शिष्य

प. पू. आचार्यदेव श्रीमद्विजय कल्याणबोधिसूरीश्वरशु महाराज

प्रकाशक : श्री जिनशासन आराधना ट्रस्ट

પુસ્તકનું નામ : આનંદઘનની આત્માનુભૂતિ

મૂળ કૃતિ : અલગારી અવધૂત પ. પૂ. આનંદઘનજી મહારાજ પ્રણીત પંચમ આધ્યાત્મિક પદ

વિષય : વિશ્વમાં અજોડ અને યથાર્થ સ્યાદ્રાદ સિદ્ધાંત

વિશેષતા : જે તત્ત્વનું નિરૂપણ કરવા માટે આજે લાખો શ્લોકો પ્રમાણ વિરાટ સાહિત્ય વિદ્યમાન છે, તે જ તત્ત્વને સુગમ શબ્દોમાં વણી લેતી એક મનનીય કૃતિ.
જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મની પરિણતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સુંદર આલંબન.

વિ. સં. ૨૦૬૭ • પ્રતિ : ૨૦૦૦ • મૂલ્ય : ૧૦૦/-

પ્રાપ્તિ સ્થાન :

- 1) શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ, શ્રી ચંદ્રકુમારભાઈ જરીવાલા .. દુ.નં.6, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી, મરીન ડ્રાઈવ ઈ રોડ, મુંબઈ-400 002. ફોન : 22818390, Email : devanshjarivawala@gmail.com
- 2) શ્રી અક્ષયભાઈ શાહ .. 506, પત્ર એપાર્ટ, જૈન મંદિર કે સામને, સર્વોદયનગર, મુલુંડ (પ.). મો. : 9594555505, Email : jinshasan108@gmail.com
- 3) શ્રી બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાળા .. સિદ્ધાચલ બંગ્લોઝ, સેન્ટ એન હાઈસ્કૂલ પાસે, હીરા જૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-5. મો. : 9426585904, Email : ahoshrut.bs@gmail.com
- 4) શ્રી મેહુલ જે. વારૈયા .. 401, પાર્થનાથ એપાર્ટમેન્ટ, હનુમાન ચાર રસ્તા, સ્ટેટ બેંક ની ઉપર, ગોપીપુરા, સુરત-395 001. મો. : 9374717779, Email : mehuljvaraiya@gmail.com
- 5) શ્રી દિનેશભાઈ જૈન .. ૩મ નં.૮, પહેલે માળે, ૯, મલ્હાર રાવ વાડી, દાદીશેઠ અગિયારી લેન, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ-400 002. મો. : 7738500031
- 6) પરેશભાઈ શાહ .. A/202, શિવકૃપા, લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરની સામે, મથુરાદાસ રોડ, કાંદિવલી (પ.), મુંબઈ - 400 062. મો. 9820017030
- 7) મલ્ટી ગ્રાફિક્સ .. 18, Khotachi Wadi, Vardhaman Bldg., 3rd Floor, V. P. Road, Prathana Samaj, Mumbai - 4. Ph.: 23873222 / 23884222. E-mail : support@multygraphics.com

Design & Printed by : **MULTY GRAPHICS...** www.multygraphics.com

(c) Copyright held by Publisher & Author under Indian copyright act, 1957. [http://copyright.govt.in/documents/copyright rules 1957.pdf](http://copyright.govt.in/documents/copyright%20rules%201957.pdf)

जिन मन्दिर-जल मन्दिर-जीव मन्दिर का पुण्य प्रयाग अर्थात्
पावापुरी तीर्थ-जीवमैत्रीधाम

SPONSOR (सुदृढ सहयोगी)

विश्वविख्यात श्री पावापुरी तीर्थ-जीवमैत्री धाम निर्माता
श्री डे. पी. संघवी परिवार...

स्याद्राढ सुधारसनी आ परम
परभनी बांधणी स्व-परने परम तृप्तिनी
अनुभूति करावे... अे ज शुभाभिलाषा.

K. P. SANGHVI GROUP

Name of the Entity

K. P. Sanghvi & Sons

Sumatinath Enterprises

K. P. Sanghvi International Limited

KP Jewels Private Limited

Seratreak Investment Private Limited

K. P. Sanghvi Capital Services Private Limited

K. P. Sanghvi Infrastructure Private Limited

KP Fabrics

Fine Fabrics

King Empex

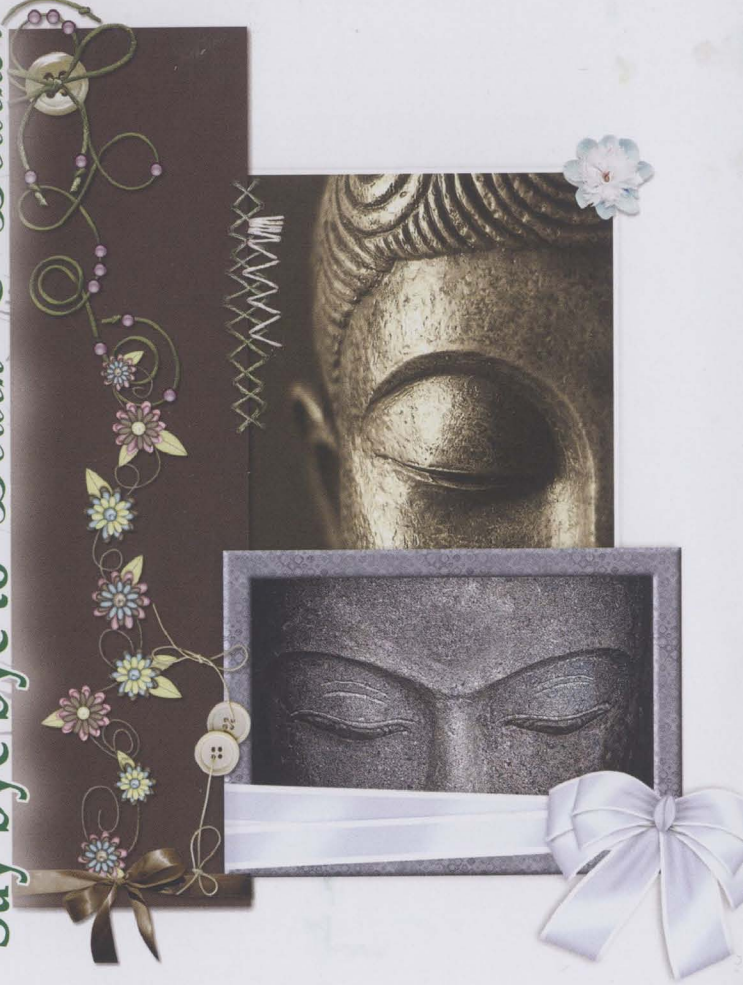
સ્યાદ્વાદ સુધારસ..

સ્મશાનમાં સ્વજનને વળાવતી વખતે
ભલભલાને ય એક વાર તો વૈરાગ્ય થઈ જાય છે,
પણ એ વૈરાગ્ય ક્ષણિક હોય છે.
એ વૈરાગ્ય ઓસરી જાય છે અને
ફરીથી રાગના તોફાનો
આત્મપરિણતિની કાળી કદર્થના કરે છે.
એવા મસાણિયા વૈરાગ્યથી અધ્યાત્મ અને
આત્માનુભૂતિના આનંદને ન પામી શકાય.
એ માટે તો જોઈએ જ્ઞાનગર્ભિત નિશ્ચલ વૈરાગ્ય.
સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તની પરિણતિ વિના
આવો વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતો નથી.
વિશ્વનું ખરું અમૃત હોય તો એ સ્યાદ્વાદ સુધારસ છે,
જેના પાનથી જીવ અજરામર બની જાય છે.

ચાલો,
અધ્યાત્મ યોગીરાજ
શ્રી આનંદઘનજી મહારાજને સથવારે
એના માધુર્યનો રસાસ્વાદ માણીએ...

- આચાર્ય વિજય કલ્યાણબોધિચૂરિ

Say bye bye to
Death & Deaths.

अवधू! नट नागर की बाजी,
जाणे न बामण काजी.

अवधू! नट नागर की बाजी...

थिरता एक समयमें ठानें,
उपजे विणसें तबही;

उलट पलट ध्रुव सत्ता राखें,
या हम सुनी न कबही...१

एक अनेक अनेक एक फुनी,
कुंडल कनक सुभावे;

जलतरंग घटमाटी रविकर,
अगनित ताही समावे...२

है नांही है वचन अगोचर,
नय प्रमाण सप्तभंगी;

निरपख होय लखे कोई विरला,
क्या देखे मत जंगी?...३

सर्वमयी सरवंगी माने,
न्यारी सत्ता भावे;

आनंदघन प्रभु वचन सुधारस,
परमारथ सो पावे...४

Wonderful outward drama..... seen by inner eyes..

परमपद्धारी पंचम पद

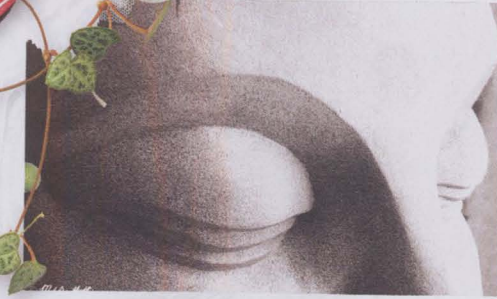
અવધૂ પરિવર્તનથીજ
હોવા છતાં વિશ્વજ અસ્તિત્વ

At a time...

It takes birth,

It dies & It's Steady.

अवधू! नट नागर की बाजी,
जाणे न बामण काजी.
अवधू! नट नागर की बाजी...
थिरता एक समयमें ठानें,
उपजे विणसें तबही;
उलट पलट ध्रुव सत्ता राखें,
या हम सुनी न कबही...१

अवधू! नट नागर की बाजी...

જે કાંઈ પણ
વિસ્વમાં વિદ્યમાન છે,
તે ઉત્પાદ, વ્યય અને
દ્યૌવ્યથી યુક્ત છે.

અવધૂત ! બ્રાહ્મણ કે કાજી ન જાણે એવી આ શહેરી નટની રમત છે. એક સમયમાં સ્થિરતા રાખે, તે જ સમયે ઉત્પન્ન થાય અને વિનાશ પણ પામે. સતત પરિવર્તનશીલ હોવા છતાં નિશ્ચય અસ્તિત્વ પણ ધારણ કરે છે. આવી રમત તો અમે કદી ય સાંભળી નથી. ॥૧॥

પ્રાચીન કાળમાં નટકળા ખૂબ વિકાસ પામેલી હતી. રૂપપરાવર્તન, અભિનય, નૃત્ય વગેરે દ્વારા નટ લોકોને આશ્ચર્યચકિત કરી દેતો. ઇલાચીકુમાર નટ બનીને જે જીવ-સટોસટના અદ્ભુત ખેલ દેખાડતો હતો, એ પ્રસિદ્ધ છે. એમાં ય એ નટ શહેરનો હોય, સુશિક્ષિત હોય, વિશિષ્ટ આવડતવાળો હોય, પછી શું બાકી રહે? એ તો ભલ ભલાને અચંબામાં નાખી દે.

અવધૂ ! નટ નાગર કી બાજી ।

આવું જ આશ્ચર્યજનક છે સ્યાદ્વાદનું તત્ત્વજ્ઞાન. પૂ-આનંદઘનજી મહારાજ ‘અવધૂત’ને ઉદ્દેશીને આ જ તત્ત્વજ્ઞાનની અચંબાભરી વાત કહી રહ્યા છે. આ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રરૂપક છે એક માત્ર શ્રીજિનેશ્વર દેવ. એમના સિવાય દુનિયાનું કોઈ પણ દર્શન આ તત્ત્વજ્ઞાન પામી શક્યું નથી.

જાણે ન બામળ કાજી ।

બ્રાહ્મણ કે કાજી પાસે આ સ્યાદ્વાદનું તત્ત્વજ્ઞાન નથી. ‘બ્રાહ્મણ’ શબ્દથી અહીં વેદાંતીઓ, વૈશેષિકો, નૈયાયિકો, જૈમિનીઓ અને સાંખ્યો સમજી શકાય. આ બધા વિભિન્ન દર્શનોના અનુયાયીઓના નામ છે. અને કાજી શબ્દથી મુસલમાનો સમજી શકાય. ઉપચારથી કાજી તરીકે પારસીઓ, યહુદીઓ વગેરે પણ સમજી શકાય.

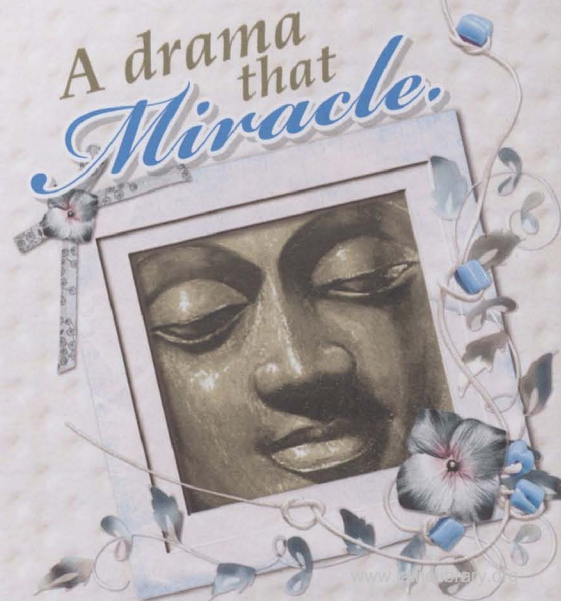
સ્યાદ્વાદનું આ અદ્ભુત તત્ત્વજ્ઞાન ત્રિપદી પર આધારિત છે. ત્રિપદી એટલે ત્રણ પદ. તીર્થસ્થાપનાના દિવસે તીર્થકર ભગવંતો ગણધર ભગવંતોને આ ત્રણ પદ આપે છે - ઉપ્પન્નેઝ વા વિગમેઝ વા ધુવેઝ વા। આ ત્રણ પદને આધારે ગણધર ભગવંતો માત્ર અંતર્મુહૂર્તમાં સમગ્ર દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે. આ આશ્ચર્યજનક સામર્થ્યનું કારણ છે ગણધર ભગવંતોની અદ્ભુત બીજબુદ્ધિ. અને તેનું પણ કારણ છે અપરંપાર ગુરુકૃપા.

બીજ નાનું હોય છે, પણ તેમાંથી થતું સર્જન વિરાટ હોય છે. એમ આ ત્રિપદી નાની છે, પણ તેમાંથી જેનું સર્જન થાય છે, એ દ્વાદશાંગી અબજો-અબજો-અબજો પાનાઓમાં પણ ન સમાય એવી વિરાટ હોય છે. જેનામાં બીજબુદ્ધિ હોય તે અલ્પ શ્રુતજ્ઞાનમાંથી પણ વિરાટ બોધ મેળવી શકે. બીજબુદ્ધિનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે ગણધર ભગવંતો.

પ્રસ્તુત પદની પ્રથમ કડીમાં આ જ ત્રિપદીના સિદ્ધાન્તને અલંકારિત શૈલીથી વણી લેવાયો છે. જેને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં સંક્ષેપથી કહ્યો છે -

ઉત્પાદવ્યયઘ્રૌવ્યયુક્તં સત્।

જે કાંઈ પણ વિશ્વમાં વિદ્યમાન છે, તે ઉત્પાદ, વ્યય અને ઘ્રૌવ્યથી યુક્ત છે. પહેલા સ્થૂળદૃષ્ટિથી સમજીએ. દૂધમાંથી દહીં બને, એ પ્રક્રિયામાં દૂધનો વિનાશ (વ્યય) થાય છે. દહીંની ઉત્પત્તિ (ઉત્પાદ)

થાય છે અને ગોરસરૂપ દ્રવ્ય સ્થિર (ધ્રુવ) રહે છે. કારણ કે દૂધ પણ 'ગોરસ' હતું અને દહીં પણ 'ગોરસ' છે. આ રીતે એક જ વસ્તુમાં ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને સ્થિરતા ઘટી શકે છે.

થિરતા एक समयमें ठानें,

उपजे विणसें तबही।

હવે સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિએ જોઈએ. બજારમાંથી એક નવું શર્ટ લઈ આવ્યા. આંખે ઉડીને વળગે એવો એનો રંગ છે. જોતા જ ગમી જાય તેવું છે. બટન, સિલાઈ, કાપડ... બધું જ બેસ્ટ ક્વાલિટીનું છે. અડધો દિવસ એ શર્ટની પસંદગીમાં અને ખરીદીમાં ગયો છે, અને અડધો દિવસ એ પહેરીને અરીસામાં જોવામાં ગયો છે. આ છે પહેલા દિવસની સ્થિતિ.

આઠ વર્ષ પછી એ શર્ટની સ્થિતિ જુઓ. કાં તો એ રસોડાનું મસોતું બની ગયું છે, કાં તો જમીન લુંછવાનો ફટ્ટો બની ગયું છે, અને કાં તો ચીંથરેહાલ દશામાં એનો નિકાલ કરાયો છે. નથી એનામાં રંગની તેજ, નથી એના કાપડમાં કોઈ મજબૂતી... જોવું પણ ન ગમે એવી એની સ્થિતિ છે.

હવે વિચાર કરો, શું આ પરિવર્તન એકાએક આવી ગયું છે? ના, જે ક્ષણે એ શર્ટનો ઉપયોગ ચાલું થયો, ના, બલકે જે ક્ષણે એ શર્ટ બન્યું, એ જ ક્ષણથી તેના પરિવર્તનની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી. જોતા જ ગમી જાય એ સ્થિતિ અને જોવું ય ન

ગમે એ સ્થિતિ, આ બંને સ્થિતિ વચ્ચેની ક્ષણોનો સરવાળો કરો. એ પ્રત્યેક ક્ષણે એ શર્ટમાં પરિવર્તન ચાલુ ને ચાલુ છે. ગઈ ક્ષણનું શર્ટ અલગ છે. અને વર્તમાન ક્ષણનું પરિવર્તિત શર્ટ અલગ છે. ભલે આપણને તે બંને ક્ષણોનું શર્ટ એક સરખું દેખાય, પણ તે બેમાં ભેદ તો છે જ. જો તે બેમાં ભેદ ન માનો, તો ત્રીજી ક્ષણે પણ તે શર્ટમાં કોઈ પરિવર્તન નહીં માની શકાય. એમ ચોથી ક્ષણે... પાંચમી ક્ષણે... એમ કરતા આઠ વર્ષ પછી પણ એ શર્ટ એવું જ માનવું પડશે, કે જેવું એ આઠ વર્ષ પહેલા હતું. પણ એવું તો નથી જ. પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે આઠ વર્ષ પહેલાની શર્ટની સ્થિતિ અને વર્તમાનની શર્ટની સ્થિતિ એ બંનેમાં આસમાન-જમીનનો ફેર છે.

માટે પ્રત્યેક ક્ષણે પરિવર્તન છે અને પ્રત્યેક ક્ષણે ભેદ છે એવું સિદ્ધ થાય છે. ભેદ એટલે જુદાપણું. પૂર્વક્ષણનું શર્ટ અલગ છે અને વર્તમાનક્ષણનું શર્ટ અલગ છે. પૂર્વક્ષણના શર્ટનો વિનાશ થાય છે, અને વર્તમાનક્ષણના શર્ટની ઉત્પત્તિ થાય છે. પૂર્વક્ષણના પર્યાયનો વિનાશ થાય છે અને વર્તમાનક્ષણના પર્યાયની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ બંને એક સાથે જ થાય છે.

उपजे विणसें तब ही

પર્યાયોના ઉત્પાદ અને વિનાશ પ્રત્યેક ક્ષણે ચાલ્યા કરે છે. પણ એ સર્વ ક્ષણોમાં શર્ટ દ્રવ્ય સ્થિર રહે છે. જેમ કે દૂધનો વિનાશ અને દહીંનો ઉત્પાદ થવા છતાં પણ 'ગોરસ' દ્રવ્ય સ્થિર રહે છે.

उलट पलट ध्रुव सत्ता राखें

उलट = पूर्व पर्यायનો વિનાશ

पलट = उत्तर पर्यायનો ઉત્પાદ

ध्रुव सत्ता = द्रव्यनुं स्थिर अस्तित्व

જો એ પર્યાયોના વિનાશ-ઉત્પાદ વચ્ચે દ્રવ્ય સ્થિર ન રહેતું હોય, તો આ તે જ શર્ટ છે, એવી ઓળખ ન થઈ શકે. માટે સ્થિરતા માનવી પણ અનિવાર્ય છે.

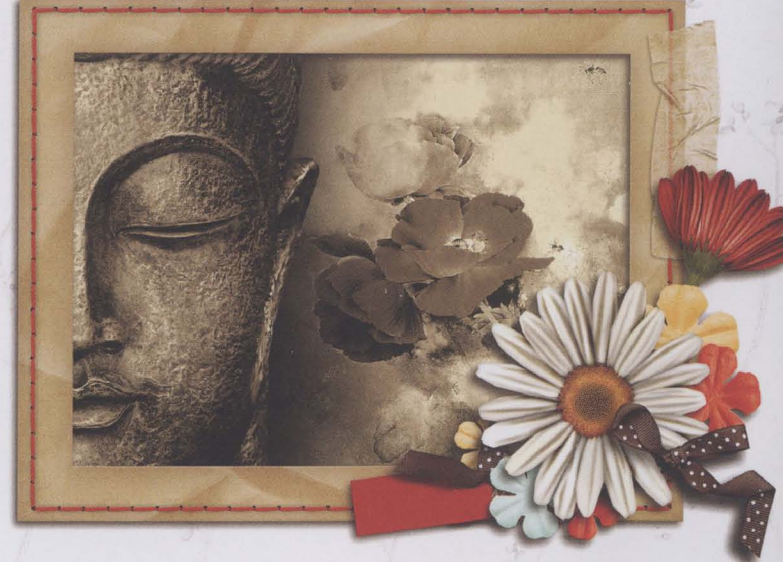
થિરતા एक समयमें ठानें

જેમ આ સમયમાં સ્થિરતા છે, તેમ તેની પછીના સમયમાં પણ સ્થિરતા છે, તેમ તેની પછીના સમયમાં પણ સ્થિરતા છે. આ રીતે સ્થિરતા હંમેશા રહે છે.

બીજું ઉદાહરણ જોઈએ - જીવ દ્રવ્ય સ્થિર છે. તે દેવ તરીકે મટીને મનુષ્ય થયો. દેવ-પર્યાયનો વિનાશ થયો અને મનુષ્ય-પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો. મનુષ્ય ભવમાં પણ બાળ મટીને કિશોર થયો. તેમાં બાળ-પર્યાયનો વિનાશ થયો અને કિશોર-પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો. એવી રીતે કિશોરમાંથી યુવાન, પ્રૌઢ, વૃદ્ધ, અતિવૃદ્ધ... એમ પર્યાયોનો વિનાશ અને ઉત્પાદ ચાલ્યા કરશે. પણ આ બધામાં જીવદ્રવ્ય તો સ્થિર જ રહેશે.

જો એવું ન હોય તો 'અમિત મોટો થઈ ગયો.' કે 'આ તે જ જામિત છે કે જેને દશ વર્ષ પહેલા જોયો હતો.' આ રીતે અનુભવ થાય છે, તેની સંગતિ ન થઈ શકે. કારણ કે જે નાનો હતો તે તદ્દન જુદો હતો, અને મોટો છે, તે તદ્દન જુદો છે, એવું માનવું પડે. આ તદ્દન જુદાપણું = એકાંત ભેદ. એકાંત ભેદને દૂર કરે છે સ્થિર દ્રવ્ય. જો સ્થિર દ્રવ્ય ન હોય અને એકાંત ભેદ હોય, તો કોઈ વ્યક્તિને બાળપણની કોઈ સ્મૃતિ જ ન રહે. કારણ કે જે બાળક હતો, તે તદ્દન જુદો છે, અને જે યુવાન છે, તે તદ્દન જુદો છે. અરે, પાછલી ક્ષણે શું કર્યું, એની પણ કોઈને સ્મૃતિ ન રહે, કારણ કે પોતે તો વર્તમાન ક્ષણે જ ઉત્પન્ન થયો છે. પૂર્વપર્યાય તો વિનાશ પામ્યો છે. જો એક વ્યક્તિએ કરેલા અનુભવની સ્મૃતિ બીજી વ્યક્તિને થઈ શકે, તો જ પૂર્વપર્યાયના અનુભવની સ્મૃતિ વર્તમાન પર્યાયને થઈ શકે, કારણ કે જેમ બે વ્યક્તિ જુદી છે, તેમ બે પર્યાય પણ જુદા છે.

જેમ આ સમયમાં સ્થિરતા છે, તેમ તેની પછીના સમયમાં પણ સ્થિરતા છે, તેમ તેની પછીના સમયમાં પણ સ્થિરતા છે. આ રીતે સ્થિરતા હંમેશા રહે છે.

પર્યાયોના ઉત્પાદ અને વિનાશ પ્રત્યેક ક્ષણે ચાલ્યા કરે છે, પણ એ સર્વ ક્ષણોમાં દ્રવ્ય સ્થિર રહે છે.

Birth & Death
both are in the lap of Stability

પણ જો આવું થાય તો દુનિયાનો કોઈ વ્યવહાર જ ન ચાલી શકે. સાર્વત્રિક અનવસ્થા સર્જાય. પણ એવું થતું તો નથી. વ્યવહારો થાય છે. ઓળખ થાય છે, સ્મૃતિ થાય છે. એનું કારણ છે દ્રવ્યની સ્થિરતા.

જો પર્યાય ન માનો, તો પરિવર્તન ન ઘટી શકે. અને દ્રવ્ય ન માનો, તો ઓળખ કે સ્મૃતિની સંગતિ ન થઈ શકે. પરિવર્તન, ઓળખ અને સ્મૃતિ તો અનુભવસિદ્ધ છે, માટે દ્રવ્ય અને પર્યાય માનવા અતિ આવશ્યક છે.

શંકા : એવું પણ દેખાય છે કે કોઈ વ્યક્તિને સ્મૃતિ ન રહેતી હોય, તેમાં શું સમજવું? શું એનામાં સ્થિર દ્રવ્ય નથી?

સમાધાન : ના, દુનિયાની કોઈ વસ્તુ કે વ્યક્તિ એવી નથી, કે જેનામાં સ્થિર દ્રવ્ય ન હોય. સ્મૃતિની બાબતમાં સ્પષ્ટતા કરું, તે પહેલા એક ઉદાહરણ જુઓ -

એક પત્ની ખરીદી કરીને ઘરમાં આવી. હજી તો પતિએ દરવાજો ખોલ્યો, ત્યાં પત્ની કહેવા લાગી... “તમે મને હંમેશા ટોક્યા કરો છો ને, કે હું બહુ ભૂલી જાઉં છું? એનો ઉપાય મેં શોધી લીધો છે. હું બજારમાંથી ‘યાદ રાખવાની કલા’ પુસ્તક ખરીદી લાવી છું.”

પત્નીએ પૂરા ઉત્સાહથી પોતાની વાત કહી, પણ પતિનું મોઢું તો પડી ગયું. બિચારો... સોફા પર ફસડાઈ પડ્યો. પત્ની બોલી, “કેમ? તમને મારો આઈડિયા ન ગમ્યો? કહો ને?” પતિ કહે, “આજ સુધીમાં તે આ

પુસ્તકની ચાર નકલ ખરીદી છે, જા, કબાટમાં જોઈ આવ.”

પત્ની ભૂલકણી છે એ વાત સાચી. પણ એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વિચિત્ર ઉદયને કારણે. સ્થૂળ દૃષ્ટિએ એ સ્ત્રી ગમે તેટલી ભૂલકણી લાગે, સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ જોઈએ તો એ જેટલું ભૂલી જાય છે, એનાથી વધારે યાદ રાખે છે. ચોપડી ખરીદીને ભૂલી ગઈ. પણ એને પોતાનું ઘર, પોતાનું નામ, પોતાના પતિ વગેરે કેટલું બધું યાદ છે ! અરે, જો માત્ર એક જ વસ્તુની સ્મૃતિ રહેતી હોય, તો પણ એ સ્થિર દ્રવ્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે. માનો કે, કોઈને જ્ઞાનાવરણ કર્મનો તીવ્ર ઉદય થયો અને તેનાથી તદ્દન સ્મૃતિભ્રંશ થાય, તો ય એવા અનેક હેતુઓ છે કે જેનાથી સ્થિર જીવ દ્રવ્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે.

વાસ્તવમાં દ્રવ્ય અને પર્યાય બંને એકાંતે જુદા નથી. બંને વચ્ચે અમુક અપેક્ષાએ ભેદ પણ છે, અને અમુક અપેક્ષાએ અભેદ પણ છે. વિશ્વનું કોઈ પણ દ્રવ્ય કદી પર્યાય વિનાનું ન હોઈ શકે અને વિશ્વનો કોઈ પણ પર્યાય દ્રવ્ય વિનાનો ન હોઈ શકે.

દ્રવ્યં પર્યાયવિયુતં, પર્યાયા દ્રવ્યવર્જિતાઃ।

કે કદા કેન કિંરૂપા, દૃષ્ટા માનેન કેન વા ? ॥

દ્રવ્યો પર્યાયરહિત હોય અને પર્યાયો દ્રવ્યરહિત હોય, એવું ક્યારે કોણે શું જોયું છે? એવા દ્રવ્ય-પર્યાયો એણે ક્યાં સ્વરૂપના જોયા અને પ્રત્યક્ષ, અનુમાન વગેરે પ્રમાણોમાંથી ક્યાં પ્રમાણથી જોયા?

આશય એ છે કે દ્રવ્ય અને પર્યાય વચ્ચે એકાંત ભેદ એ ત્રણે કાળમાં તદ્દન અસંભવિત વસ્તુ છે. માટે વિશ્વની દરેક વસ્તુ દ્રવ્ય-પર્યાયમય છે. અને પ્રતિક્ષણ ઉત્પાદ-વિનાશ-સ્થૈર્ય પામે છે, એમ માનવું પડે.

થિરતા एक समयमें ठाने उपजे विणसे तबही

આ એક સિદ્ધાન્ત વિશ્વના સમસ્ત સિદ્ધાન્તોનો આધારસ્તંભ છે. જે દર્શન આ સિદ્ધાન્તને ન માને એ દર્શનને વાસ્તવિકતાનો અપલાપ કર્યા વિના છૂટકો નથી. બૌદ્ધ દર્શન માત્ર પર્યાયોને જ માને છે. સ્થિર દ્રવ્ય જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી, એવો એનો મત છે. તેથી સ્મૃતિ, ઓળખ વગેરે જે અનુભવસિદ્ધ વાસ્તવિકતા છે, એ તેના મતે સંગત ન થઈ શકે. ગૌતમ બુદ્ધને એક વાર પગમાં કાંટો વાગ્યો. ત્યારે તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું -

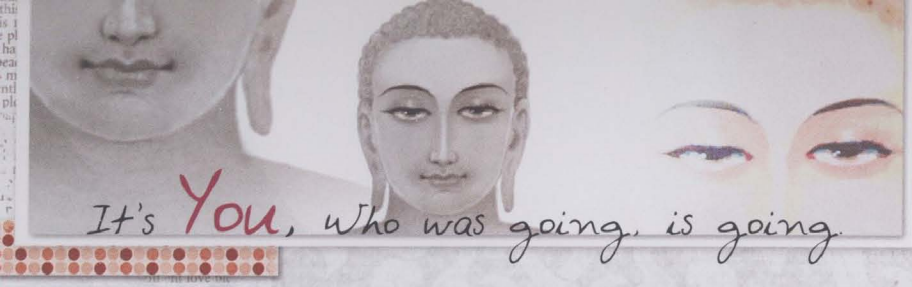
इत एकनवतौ कल्पे, शक्त्या मे पुरुषो हतः।
तेन कर्मविपाकेन, पादे विद्धोऽस्मि भिक्षवः॥

ભિક્ષુઓ ! આ જન્મથી માંડીને પૂર્વના એકાણુમા ભવમાં મે છરીથી પુરુષને માર્યો હતો, તે કર્મના વિપાકથી અત્યારે મને પગમાં કાંટો વાગ્યો છે.

It's borned..... don't be glad. It's destroyed..... don't be offended.

વિશ્વની
દરેક વસ્તુ
દ્રવ્ય-પર્યાયમય છે.
અને પ્રતિક્ષણ
ઉત્પાદ-વિનાશ-સ્થૈર્ય
પામે છે,

Just look only, Have fun of this drama.

આત્મન્યેકાન્તનિત્યે સ્યા-ન્ન ભોગઃ સુખદુઃખયોઃ ॥૮-૨॥

જો આત્મા એકાંત નિત્ય હોય, તો સુખ-દુઃખની અનુભૂતિ જ ન થઈ શકે. એકાંત નિત્ય એટલે જેમાં કોઈ પણ જાતનું પરિવર્તન ન થઈ શકે. કોઈ પણ જાતની ક્રિયા કાદાચિત્ક ન થઈ શકે. જો આત્મા સુખ ભોગવે છે, તો એ ત્રણે કાળમાં સદા માટે સુખની જ અનુભૂતિ કરતો રહેવો જોઈએ અને જો આત્મા દુઃખ ભોગવે છે, તો એ ત્રણે કાળમાં હંમેશ માટે એક સરખી રીતે દુઃખનો જ અનુભવ કરતો રહેવો જોઈએ. જેમાં લેશ પણ પરિવર્તન ન થઈ શકે તેનું નામ એકાંત નિત્ય.

પણ આત્મા આવો નથી, આત્મા તો ક્રમશઃ સુખ-દુઃખનો અનેક રીતે અનેક પ્રકારનો અનુભવ કરે છે, માટે આત્મા પરિવર્તનશીલ છે, એ સર્વાનુભવસિદ્ધ છે. અધ્યાત્મસારમાં કહ્યું છે -

તત્રાઽઽત્મા નિત્ય એવેતિ, યેષામેકાન્તદર્શનમ્।

હિંસાદયઃ કથં તેષાં, કથમપ્યાત્મનોઽવ્યયાત્? ॥૧૨-૨૪॥

આત્મા નિત્ય જ છે, એવું જેમનું એકાંતદર્શન છે, તેમના મતે હિંસા વગેરે સંભવિત નથી. કારણ કે આત્માનો તો કોઈ રીતે વિનાશ જ થતો નથી, એવું તેમણે માન્યું છે.

આમ છતાં પણ ‘હિંસા પાપ છે.’ ‘અહિંસા ધર્મ છે.’ ‘દયા કરવી જોઈએ.’ આ સિદ્ધાન્તોને પણ તેઓ માને જ છે, એના દ્વારા એમણે ગર્ભિત રીતે પર્યાયનો પણ સ્વીકાર કરી જ લીધો છે. આત્મા એ અપેક્ષાએ અનિત્ય પણ છે, એવું માન્યા વિના એમને પણ કોઈ છૂટકો નથી. માટે જ અથર્વવેદમાં કહ્યું છે -

સનાતનમેનમાહુરુતાઘ સ્યાત્ પુનર્નવઃ

આત્મા નિત્ય છે, એમ કહ્યું છે, વળી એ નવો પણ થાય છે.

આ વાત શી રીતે બુદ્ધ કહી શકે? કારણ કે તેમનો તો સિદ્ધાન્ત છે -

સર્વ ક્ષણિકમ્

દુનિયાની બધી જ વસ્તુઓ એકાંતે ક્ષણિક છે. જીવ પણ એકાંતે ક્ષણિક છે. પ્રત્યેક ક્ષણે તે નવો ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિનાશ પામે છે. તો પછી એકાણુ ભવ પહેલાના બુદ્ધ અને અત્યારના બુદ્ધ એક કેમ હોઈ શકે?

ક્ષણિકવાદ માનતા બહુ મોટો દોષ આ વહોરવો પડે છે, કે ‘કર્મ કરે કોઈ બીજો, અને તેનું ફળ ભોગવે કોઈ બીજો’ એવું માનવું પડે. જેમ કે અહીં ગુનો કરે કોઈ બીજો, ને એની સજા ભોગવે કોઈ બીજો, એવો કાયદો હોય, તો એ વ્યવસ્થા કેવી વિચિત્ર કહેવાય? આવી સ્થિતિ બૌદ્ધદર્શનની છે. પણ તો ય પોતાના સિદ્ધાન્તને જોયા વિના ગૌતમ બુદ્ધે ‘૯૧ ભવ પહેલા કરેલા પાપનું ફળ મેં અત્યારે ભોગવ્યું’ એમ કહ્યું, તેના પરથી ગર્ભિત રીતે તો સ્થિર દ્રવ્યનો સ્વીકાર કરી જ લીધો છે.

બીજી બાજું વેદાંત દર્શન વગેરેએ માત્ર સ્થિર દ્રવ્ય જ માન્યું છે, તેઓ પર્યાયને માનતા જ નથી. આત્મા એકાન્તે નિત્ય છે, એવો તેમનો મત છે. આ મતમાં પરિવર્તનનો અપલાપ કરવાનો દોષ વહોરવો પડે છે.

જો આત્મા એકાન્તે નિત્ય = સ્થિર દ્રવ્યરૂપ જ હોય, તો સુખ-દુઃખનું જે ક્રમિક સંવેદન થાય છે, તે ન થઈ શકે. વીતરાગ સ્તોત્રમાં કહ્યું છે -

સર્વથા નિર્દોષ છે, જિનકથિત તત્ત્વ. જેમાં કોઈ જાતની અસંગતિ ઊભી થતી નથી. સ્યાદ્વાદનો આ સિદ્ધાન્ત જ જિનેશ્વરની સર્વજ્ઞતાને સિદ્ધ કરે છે. કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશમાં જિનેશ્વર ભગવંતે યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપ જોયું અને જેવું જોયું એનું યથાવત્ નિરૂપણ કર્યું. જે પ્રત્યક્ષસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ છે. જેમાં કોઈ પણ દોષનો અવકાશ નથી. અજ્ઞાનને કારણે એક અસદ્ગ્રહ પકડીને પછી કુતર્કો દ્વારા પોતાની માન્યતાને સિદ્ધ કરવા માટે અથાગ પ્રયત્ન કરવો પડે અને પછી ન છૂટકે પોતાના જ મતમાં બાંધછોડ કરવી પડે એવી પરિસ્થિતિ અન્ય દર્શનોમાં સર્જાઈ છે. જ્યારે જિનદર્શન તો બહુ સ્પષ્ટ રીતે સમ્યક્તત્ત્વનું નિરૂપણ કરે છે, જેમાં ત્રણે કાળમાં કોઈ જ બાંધછોડ - મતભેદ કરવાની આવશ્યકતા નથી. જેમ કે ભગવતીસૂત્ર નામના આગમમાં કહ્યું છે -

જીવા સિય સાસતા સિય અસાસતા,
ગોયમા ! દવ્વઢ્યાએ સાસતા, ભાવઢ્યાએ અસાસતા। 10-2-203।।

ભગવન્ ! જીવો નિત્ય છે કે અનિત્ય છે? ગૌતમ!
'દ્રવ્ય' દષ્ટિએ જીવો નિત્ય છે. 'પર્યાય' દષ્ટિએ જીવો અનિત્ય છે. આ રીતે જીવ નિત્યાનિત્ય છે. એ જ રીતે દુનિયાની સર્વ વસ્તુઓ પણ નિત્યાનિત્ય છે. જો એવું ન હોત, તો દુનિયાના કોઈ વ્યવહારો ટકી ન શકત. વસ્તુ નિત્ય પણ છે અને અનિત્ય પણ છે આ સિદ્ધાન્ત સમાધિનો આધારસ્તંભ છે. જ્યારે મૃત્યુનો ભય સતાવે ત્યારે વિચારવું કે મારું આત્મદ્રવ્ય તો સ્થિર છે, શાશ્વત છે. મૃત્યુ એનું કાંઈ જ બગાડી શકે તેમ નથી. ઈષ્ટોપદેશમાં કહ્યું છે -

ન મે મૃત્યુઃ કુતો ભીતિઃ ?

મારું મૃત્યુ જ નથી, તો પછી મને ભય શાનો?

વિદેશથી લાવેલી કિંમતી કલાત્મક કાચની ફૂલદાની તૂટી જાય, ત્યારે પર્યાયનયનું અવલંબન લઈને વિચારો કે એ ફૂલદાનીનો વિનાશ તો પ્રતિક્ષણ ચાલુ જ હતો. એમાં મારે શોક શું કરવો? શાંતસુધારસમાં કહ્યું છે -

સર્વેડપીન્દ્રિયગોચરાશ્ચ ચટુલાઃસન્ધ્યાખ્રરાગાદિવત્।।9-2।।

ઈન્દ્રિયના સર્વવિષયો યંચળ છે. જેમ સાંજના મનોહર વાદળો પણ ક્ષણે ક્ષણે વિખેરાતા જાય છે, તેમ સર્વ વિષયો પણ ક્ષણે ક્ષણે વિનાશ પામે છે.

ઝલટપલટ ધ્રુવ સત્તા રાસ્ત્રે

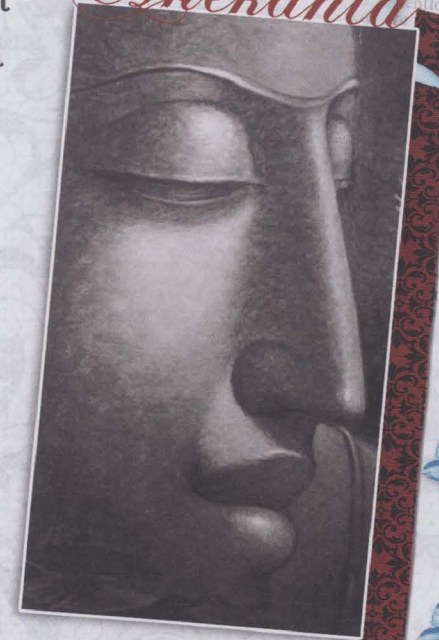
બસ, આ એક સિદ્ધાન્તને હૃદયમાં બરાબર પ્રતિષ્ઠિત કરી દો, પછી દુનિયાની કોઈ શક્તિ સમાધિને ખંડિત નહીં કરી શકે.

કોઈ પણ બનાવ ચિત્તને ક્ષોભ નહીં પમાડી શકે. સ્યાદ્વાદનું આ યથાર્થ તત્ત્વજ્ઞાન જિનમત સિવાય બીજે ક્યાંય કદી સાંભળવા નહી મળે. માટે જ આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે -

યા હમ સુની ન કબહી

સ્યાદ્વાદના આ જ તત્ત્વજ્ઞાનની અનેક વિશેષતાઓ અને વિલક્ષણતાઓ, હવે એક પછી એક રજુ થઈ રહી છે...

A universal truth
Anekanta

एक अनेक अनेक एक फुनी,

कुंडल कनक सुभावे;

जलतरंग घटमाटी रविकर,

अगनित ताही समावे...२

अवधू ! नट नागर की बाजी...

Syadvada

a bridge between Presence & Absence.

એક અનેક થાય છે, અને અનેક એક થાય છે, એવો કુંડળ-સુવર્ણનો સ્વભાવ છે. પાણીના તરંગ, માટીના ઘડા અને સૂર્યના કિરણો અગણિત હોય છે, પણ પાછા તેમાં સમાઈ જાય છે. ॥૨॥

પીન્ટુની મમ્મી એને ઠપકો આપતી હતી... “તને કેટલી વાર કહ્યું છે, કે બહુ મિઠાઈ ન ખવાય. ગઈ કાલે આટલો સમજાવ્યો કે એક જ મિઠાઈ ખાવી, તો ય આજે ચાર પેંડા ખાઈ ગયો?” પીન્ટુ પણ ક્યાં ગાંજ્યો જાય એવો હતો... કહે, “મેં ચાર પેંડા ખાધા જ નથી. મેં તો એક લાડવો જ ખાધો છે.” “પણ લાડવો તો ઘરમાં છે જ નહીં.” મમ્મી પ્રશ્નભરી નજરે પીન્ટુ સામે જોઈ રહી. લૂચ્યુ હસીને પીન્ટુ બોલ્યો, “મેં ચાર પેંડાનો એક લાડવો બનાવી દીધો હતો, બોલ, મેં એક જ મિઠાઈ ખાધી છે ને?”

નાના બાળકથી લઈને પ્રધાનમંત્રી સુધીની વ્યક્તિઓ ડગલે ને પગલે અજાણતા ય સ્યાદ્વાદસિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરે છે. પીન્ટુએ કામ ખોટું કર્યું, પણ તત્ત્વ તો સાચું જ પકડ્યું હતું. જે એક છે, તે જ અનેક છે. જે અનેક છે, તે જ એક છે.

एक अनेक अनेक एक फुनी

આનંદઘનજી મહારાજ એનું બહુ સચોટ દૃષ્ટાંત આપે છે - જેમ કે સુવર્ણમાંથી અનેક પ્રકારના અલંકારો બનાવવામાં આવે છે. સુવર્ણ એક છે, પણ તેમાંથી વીંટી, ચેન, કુંડળ વગેરે અનેક આભૂષણો બને છે. આ પ્રક્રિયામાં ‘એક’ એ ‘અનેક’ થાય છે. જો ફરી એ ઘરેણાઓને ગાળીને માત્ર સુવર્ણરૂપ જ બનાવવામાં આવે તો આ પ્રક્રિયામાં ‘અનેક’ એ ‘એક’ થાય છે.

कुंडल कनक सुभावे

આ વસ્તુસ્થિતિથી સિદ્ધ થાય છે કે દ્રવ્ય અને પર્યાય એ બંને વચ્ચે અભેદ પણ છે. જે જીવ છે, તે જ મનુષ્ય, દેવ વગેરે પણ છે. જે સુવર્ણ છે, તે જ કુંડળ, વીંટી વગેરે પણ છે.

કેટલો સુગમ અને સચોટ છે આ સિદ્ધાન્ત ! જો આ સિદ્ધાન્તને બરાબર સમજી લઈએ તો સમતા અને સમાધિ સદા માટે અકબંધ બની જાય.

એક રાજકુમાર હતો, તેની પાસે સોનાનો મુગટ હતો. એ તેને બહુ પ્રિય હતો. રાજકુમારીએ એની જાણ બહાર એ મુગટ ગળાવીને એમાંથી પોતાનો સોનાનો કળશ બનાવડાવ્યો. રાજકુમારી ખૂબ જ ખુશ હતી. રાજકુમાર ઘુસકે ઘુસકે રડતો હતો. જ્યારે રાજાને ન તો હર્ષ હતો કે ન તો શોક હતો.

આ પ્રસંગનું વિશ્લેષણ કરીએ, રાજકુમારીની દૃષ્ટિ કળશના ઉત્પાદ પર છે. રાજકુમારની દૃષ્ટિ મુગટના વિનાશ પર છે. જ્યારે રાજાની દૃષ્ટિ સુવર્ણની સ્થિરતા પર છે. ઉત્પાદને જોનાર હસે છે, વિનાશને જોનાર રડે છે, સ્થિરતાને જોનાર મધ્યસ્થ રહે છે. કારણ કે એ જાણે છે કે કાંઈ આવ્યું પણ નથી, અને કાંઈ ગયું પણ નથી. માત્ર જે હતું જ, એનો પર્યાય બદલાયો છે. તરંગો એ પણ પાણી જ છે, અને તરંગો શમી જાય એ પણ પાણી જ છે. માટીના મહેલો પણ માટી જ છે અને એ મહેલાતો તૂટી પડે એ પણ માટી જ છે. સૂરજના હજાર કિરણો વિભાજિત થાય એ ય સૂર્યપ્રકાશ જ છે અને વાદળાઓના અભાવે એ કિરણો એકાકાર થઈ જાય, એ પણ સૂર્યપ્રકાશ જ છે.

जल तरंग घटमाटी रविकर,
अगणित ताही समावे।

ભાવ અને અભાવનો સમન્વય સાધી આપે છે સ્યાદાદ.
ભરતી અને ઓટ વચ્ચે અભેદભાવ દર્શાવે છે અનેકાંતવાદ.
સર્વ સ્થિતિમાં સમભાવને અકબંધ રાખવાની કળા દેખાડે છે
સ્યાદાદ. જ્ઞાનસારમાં મહોપાધ્યાયજીએ કહ્યું છે -

ગજાશ્વૈર્ભૂપભવનં, વિસ્મયાય બહિર્દૃશઃ।

તત્રાશ્વેભવનાત્ કોડપિ, ભેદસ્તત્ત્વદૃશસ્તુ ના।

સાત માળનો રાજમહેલ હોય, અદ્ભુત એનું સૌન્દર્ય
હોય, એના આંગણમાં હાથી-ઘોડા કિલ્લોલ કરતા હોય,
સમૃદ્ધિની ધોળો ઉછળતી હોય, એને જોઈને બાહ્યદષ્ટિવાળા
અજ્ઞાની જીવો વિસ્મિત થઈ જતા હોય. એક આ દૃશ્ય...
અને એ જ મહેલના ખડેરોની આજુ બાજુ ભટકતા જંગલી
હાથી-ઘોડા, આ બીજું દૃશ્ય... આ બે દૃશ્ય વચ્ચે તત્ત્વદષ્ટિ
ધરાવતા જ્ઞાનીને કોઈ જ ફરક લાગતો નથી. મહેલાતો પણ
પુદ્ગલનો પર્યાય છે, અને ખડેરો પણ પુદ્ગલનો પર્યાય છે. મહેલ

પણ ઈંટ-ચૂનાનો ઢગલો
છે અને કાટમાળ પણ
ઈંટ-ચૂનાનો ઢગલો છે.

એક વાર આ
સ્યાદાદસભર તત્ત્વદષ્ટિને
આત્મસાત્ કરી લો, પછી
સુખનો સંયોગ વિસ્મય
નહીં ઉપજાવી શકે અને
દુઃખનો સંયોગ વિષાદ
નહીં ઉપજાવી શકે.

A divine vision

અગનિત તાહી સમાવે

અનંત પર્યાયો પ્રગટ થઈ થઈને ફરીથી દ્રવ્યમાં પ્રવેશ
પામે છે. પર્યાયોનો ઉદય જ બતાવે છે કે એક ક્ષણે એનો અસ્ત
થવાનો છે, તો પછી એમાં હર્ષ શેનો? ને શોક શેનો?

બાળક મેઘધનુષ જોઈને નાચે ને હરખાય,
ન જાણે ફૂલ જેવી દુનિયા ખીત્રે ને કરમાય.

એક સફેદ ડાઘ રાતોરાત દેખા દે છે, અને જોતજોતામાં
એક સુંદરી શાકિની બની જાય છે. બહુ સરળતાથી એક કરોડપતિ
રોડપતિ બની જાય છે. એકાએક મિત્ર શત્રુ બની જાય છે... આ
તો હજી ઓછું છે... એક હાલતુ-ચાલતુ-હસતુ-રમતુ શરીર
ગણતરીની પળોમાં રાખનો ઢગલો બની જાય છે.

શરીરે શોભતા આભૂષણોને એ ખખર ક્યાં છે?
અમે માટીના ઢગલા પર ખધો શણગાર કર્યો છે.

શ્રુતકેવલી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ મહારાજાની એક
અદ્ભુત કૃતિ...શિક્ષાદ્વાત્રિંશિકા. અનેકાંતવાદની પરિણતિનું
પરિણામ તેમાં અનુપમ રીતે વર્ણવ્યું છે -

અભિષિક્તસ્ય સંન્યાસ-ક્રમાત્ પાશ્ચાત્યદર્શનમ્।
શૂન્યૈકવિકૃતાભ્યાસો, રાગિણાં તુ યથાક્રમમ્।।

જેઓ રાગી છે, તેઓને વારંવાર વિષયસેવનનું શૂન્ય અને
વિકૃત પુનરાવર્તન થાય છે. પણ જે તત્ત્વદષ્ટિથી આપ્લાવિત થયો
છે, તે ત્યાગ દ્વારા વિરાગ પામે છે, તેને પદાર્થનું પાશ્ચાત્યદર્શન
થાય છે. પાશ્ચાત્યદર્શન એટલે પાછળનું દર્શન. એ માત્ર
ચામડી જોઈને અટકતો નથી. એને ચામડી પાછળ મળ-મૂત્રના
પણ દર્શન થાય છે. એ માત્ર વર્તમાન પર્યાય જોઈને અટકી જતો

Let's go to inner eye..... Let's look by it.

અર્ચીરમ્જ
સૌંદર્યવું
દર્શન
બાહ્યદષ્ટિ
કરે છે,

અર્ચીરમ્જ
અર્ચ્યવિવું
અલે રાખવું
દર્શન
આંતરદષ્ટિ
કરે છે.

નથી. એને સાથે સાથે જ પાછળના પર્યાયો-ભવિષ્યની સ્થિતિ પણ દેખાય છે.

મહેલમાં સમૃદ્ધિનું દર્શન વર્તમાનદષ્ટિ કરે છે, મહેલમાં માટીનું દર્શન પાશ્ચાત્યદષ્ટિ કરે છે. શરીરમાં સૌંદર્યનું દર્શન બાહ્યદષ્ટિ કરે છે, શરીરમાં અશુચિનું અને રાખનું દર્શન આંતરદષ્ટિ કરે છે. અનેકાંતવાદ આંતરદષ્ટિને બહુ સરળતાથી ઉઘાડી આપે છે. અને એક વાર આંતરદષ્ટિ ઉઘડી જાય... એક... ઇત્યાદિ વસ્તુસ્થિતિ સ્પષ્ટ થઈ જાય, પછી તો જે પણ

દશ્ય દેખાય એ અધ્યાત્મયાત્રાનું સોપાન બની જાય. આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે -

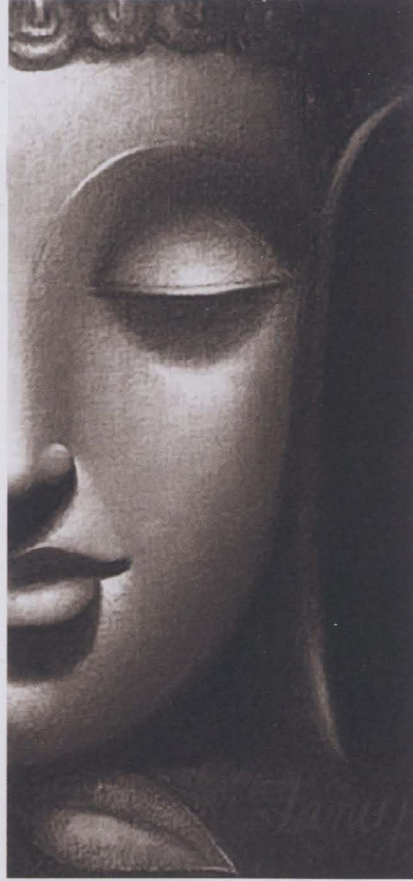
દિદ્વેહિં ણિવ્વેયં ગચ્છેજ્જા।

દશ્ય ચાહે ગમે તે હોય, તેનું દર્શન વિરાગનું નિમિત્ત બનવું જોઈએ. લાખ લાખ વંદના છે જિનકથિત અનેકાંતવાદને... જેની પરિણતિ આવા અકલ્પિત ચમત્કારોનું સર્જન કરે છે. આ જ અનેકાંતવાદ હવે વધુ સૂક્ષ્મતાથી રજૂ થઈ રહ્યો છે...

Knock, & it shall be opened.

Ask,

& it shall be answered.

है नांही है वचन अगोचर,
नय प्रमाण सत्तभंगी;

निरपख होय लखे कोई विरला,
कया देखे मत जंगी?...३

अवधू ! नट नागर की बाजी...

છે, નથી, વચનથી અગોચર છે, વગેરે નય, પ્રમાણ અને સમભંગી કોઈ વિરતા હોય, તે નિષ્પક્ષપણે જોઈ શકે. પોતાના મત માટે ઠડવાવાળા શું જોઈ શકે? ||૩||

એક હતો કડિયો, દીવાલ ચણતો હતો, ત્યાં કોઈ વકીલ આવ્યો. એને પૂછ્યું, “બે ઇંટને કોણ જોડે છે?” અભણ કડિયાએ ભોળાભાવે જવાબ આપ્યો - “સિમેન્ટ”. વકીલ કહે, “જુદું ન બોલ, સિમેન્ટ તો બે ઇંટને છુટ્ટી પાડે છે.”

આ વાત રમૂજી પણ છે અને ગંભીર પણ છે. એકની એક વસ્તુસ્થિતિને અનેક રીતે... અનેક દૃષ્ટિકોણોથી પ્રસ્તુત કરી શકાય છે. ગ્લાસ અડધો ખાલી છે, એ જ સમયે અડધો ભરેલો છે. આવા ઉદાહરણો અનેકાંતવાદને સિદ્ધ કરે છે. આ જ ઉદાહરણને અનુલક્ષીને હવે ‘સમભંગી’ના સિદ્ધાન્તને સમજાવે -

કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ગ્લાસ ભરેલો છે કે નથી? તો આ પ્રશ્નનો જવાબ સાત રીતે આપી શકાય.

(૧) સ્યાદસ્તિ = અડધા ભાગની અપેક્ષાએ ભરેલો જ છે.

(૨) સ્યાન્નાસ્તિ = બાકીના અડધા ભાગની અપેક્ષાએ ભરેલો નથી જ.

(૩) સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ = આ રીતે ભરેલો ય છે, ભરેલો નથી પણ.

(૪) સ્યાદવક્તવ્ય: = એક સાથે ‘ભરેલો છે, અને ભરેલો નથી.’ એવું કહેવું અશક્ય છે. માટે અકથનીય છે.

(૫) સ્યાદસ્ત્યવક્તવ્યશ્ચ = અડધા ભાગની અપેક્ષાએ

ભરેલો છે અને એક સાથે બંને ભાગની સ્થિતિ ન કહી શકાય, તેથી અવક્તવ્ય છે.

(૬) સ્યાન્નાસ્ત્યવક્તવ્યશ્ચ = બાકીના અડધા ભાગની અપેક્ષાએ ભરેલો નથી અને એક સાથે બંને ભાગની સ્થિતિ કહેવી અસંભવિત હોવાથી અવક્તવ્ય છે.

(૭) સ્યાદસ્તિ નાસ્ત્યવક્તવ્યશ્ચ = અડધા ભાગની અપેક્ષાએ ભરેલો છે, બાકીના અડધા ભાગની અપેક્ષાએ ભરેલો નથી. અને આ બંને સ્થિતિને એક સાથે કહેવી અશક્ય હોવાથી અવક્તવ્ય છે.

આ છે સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તના હાર્દ સમી સમભંગી. જેમાં સાત ભાંગા છે, એનું નામ સમભંગી. ભાંગા એટલે વચનના પ્રકાર. કોઈ પણ વસ્તુનું નિરૂપણ આ સાત પ્રકાર દ્વારા થઈ શકે છે. આપણે કદાચ આજ સુધી ‘છે’ અને ‘નથી’થી આગળ નથી વધ્યા. તેનું કારણ એ છે કે આપણને એનાથી વધુ જિજ્ઞાસા નથી થઈ. અર્થાત્ વસ્તુસ્વરૂપ કેવું છે? એ જાણવાની ઇચ્છા નથી થઈ.

પ્રમાણનયતત્વાલોક નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે જેઓ વધુ ને વધુ ઊંડા ઉતરે, તેમને પણ આ સમભંગી સિવાયનો આઠમો પ્રકાર મળી શકે તેમ નથી. કારણ તરીકે ત્યાં કહ્યું છે -

‘સમવિધસ્યૈવ તજ્જિજ્ઞાસાસમ્ભવાત્’

કારણ કે વસ્તુસ્વરૂપની બાબતમાં સાત પ્રકારની જ જિજ્ઞાસા થઈ શકે છે.

है (अस्ति) नांहि है (नास्ति)

વચન અગોચર (અવક્તવ્ય:)

નય પ્રમાણ સમભંગી...

Now Neutrality only.....

Now neutrality only..... Say no more to Sorrows.

Say no more to Sorrows.

સમભંગીનો સિદ્ધાન્ત

વિશ્વના સમસ્ત સંઘર્ષોને

સમ્પાદ્યોગીય ફેરવો ગામવા સક્ષમ છે.

જ્યારે આપણું મુદ્દવું અસ્તિત્વ પણ
આપેક્ષિક છે, ત્યારે કઈ વાતનો આગ્રહ
રાખવો? એવી પક્ષથી સંઘર્ષ કરવો?

આ સિદ્ધાન્તવું સંવેદન વીતરગવા અને
સર્વચવાના પ્રાકટ્યવું કારણ છે.

સમભંગીનો આ સિદ્ધાન્ત સુખ, શાંતિ અને સમાધિનો સેતુ છે. સમગ્ર વિશ્વના વિવાદો અને યુદ્ધોની સમાપ્તિ માટે એક રામબાણ ઔષધ છે.

માનો કે કોઈ વ્યક્તિએ કષાયના ઉદયમાં કોઈને ‘ગધેડો’ કહ્યો. તો એ ગાળાગાળી પર ઉતરવાને બદલે વિચારી શકે, કે જે એણે કહ્યું, એ અમુક અપેક્ષાએ સાચું જ છે - સ્યાદસ્ત્યેવા હા, હું કારણે કે નિષ્કારણ પણ બીજાને હેરાન કરું છું. એ બીજાને લાત મારવા સમાન જ છે. ગધેડાને સદ્બુદ્ધિ, દીર્ઘદષ્ટિ વગેરે નથી હોતું, તેમ મારી પાસે પણ ક્યાં છે? માટે જ તો પરલોક અને પરમલોકના હિતને જોયા વિના આલોકના સુખ પાછળ પાગલ બન્યો છું. માટે એણે મને ગધેડો કહ્યો, એ સાચું જ કહ્યું છે. મારે એમાં કોઈ વાંધો ન લેવો જોઈએ.

શંકા : સમભંગીના સિદ્ધાન્તથી આપણે સામી વ્યક્તિના વચનની સંગતિ કરી લઈએ, એ અલગ વાત છે. બાકી એણે તો કષાયોદયથી ‘અપશબ્દ’ જ કહ્યો છે ને?

સમાધાન : સાચી વાત છે. પણ એ કષાયોદયને વશ થયો, એટલે આપણે પણ કષાયની ઉદીરણા કરવી? કે પછી સૈદ્ધાન્તિક સમાધાન કરવું? સામી વ્યક્તિ કોધથી બોલી રહી છે. એ કાંઈ સમભંગીના આશરે નથી બોલી રહી. આ ખ્યાલથી આપણને ખરાબ લાગતું હોય, તો એનો અર્થ એ છે કે આપણે કોધને ‘ખરાબ’ ગણ્યો છે અને સમભંગી સિદ્ધાન્તને ‘સારો’ ગણ્યો છે. આટલું સમજ્યા પછી પણ આપણે ‘સારા’ને છોડીને ‘ખરાબ’ જ અપનાવીએ, તો સામી વ્યક્તિ અને આપણે, એ બેમાં વધુ દોષપાત્ર કોણ?

है नाहि है वचन अगोचर

એક જ વસ્તુ સાત-સાત પ્રકારે પ્રરૂપિત થતી હોવા છતાં પણ પોતે ધારેલી એક જ પ્રરૂપણાને વાસ્તવિક માનવી એ સંઘર્ષ અને સંકલેશનું મૂળ છે. સમભંગીનો સિદ્ધાન્ત વિશ્વના સમસ્ત સંઘર્ષોને સમાધાનોમાં ફેરવી નાખવા સક્ષમ છે. જ્યારે આપણું ખુદનું અસ્તિત્વ પણ આપેક્ષિક છે, ત્યારે કઈ વાતનો આગ્રહ રાખવો? શેની પકડથી સંઘર્ષ કરવો?

सर्वमस्ति स्वरूपेण पररूपेण नास्ति च।

સર્વ વસ્તુ સ્વરૂપથી છે - સ્યાદસ્તિ। પરરૂપથી નથી - સ્યાન્નાસ્તિ। ‘હું આત્મારૂપે છું. પુદ્ગલરૂપે નથી.’ આ રીતે આપણું અસ્તિત્વ પણ આપેક્ષિક છે. કલિકાલ સર્વજ્ઞે અન્યયોગવ્યવસ્થેદ દ્વાત્રિંશિકામાં કહ્યું છે -

आदीपमाव्योम समस्वभावं, स्याद्वादमुद्राऽनतिभेदि वस्तु।

દીવાથી માંડીને આકાશ સુધીની સમસ્ત વસ્તુઓ સમાન સ્વરૂપે સ્યાદ્વાદની મર્યાદામાં રહે છે. દુનિયાની કોઈ પણ વસ્તુ એવી નથી, કે જે સ્યાદ્વાદની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતી હોય.

(૧) स्यान्नित्यम् = દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય છે.

(૨) स्यादनित्यम् = પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે.

(૩) स्यान्नित्यानित्म् = ક્રમશઃ દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ વસ્તુ નિત્યાનિત્ય છે.

(૪) स्यादवक्तव्यः = એક સાથે બંને અપેક્ષાજનિત નિર્વચન સંભવિત ન હોવાથી અવક્તવ્ય છે.

આ રીતે પૂર્વની જેમ દરેક વસ્તુની બાબતમાં સમભંગી અસ્ખલિતરૂપે પ્રવર્તે છે. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત કથિત આ સિદ્ધાંત તેમની સર્વજ્ઞતાનું સૂચક છે. આ સિદ્ધાન્તનું સંવેદન વીતરાગતા અને સર્વજ્ઞતાના પ્રાકટ્યનું કારણ છે. જેમ કે -

‘વસ્તુસ્વરૂપ જ જ્યારે અવક્તવ્ય પણ છે, કોઈ રીતે કહી ન શકાય એવું પણ વસ્તુસ્વરૂપનું પાસુ છે, ત્યારે હું ‘વક્તા’પણાનો અહંકાર શી રીતે રાખી શકું?’ - આવી વિચારધારા અનેક પ્રકારના અહંકારોનું મૂલોન્મૂલન કરવા માટે સમર્થ છે. અનેકાંતવાદ આગ્રહમુક્તિને જન્મ આપે છે. આગ્રહમુક્તિ કષાયમુક્તિનું કારણ બને છે અને કષાયમુક્તિ એ જ તો પારમાર્થિક મુક્તિ છે.

कषायमुक्तिः किल मुक्तिरेव।

માટે જ અવધૂત આનંદઘનજી મહારાજે આ કડીમાં આગ્રહમુક્તિ પર ભાર આપ્યો છે. જેને જાતનો આગ્રહ છે, પોતાની જ માન્યતા સાચી છે, એવો પક્ષપાત છે, એ કદી સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાન્તને પામી ન શકે.

निरपख होय लखे कोइ विरला,

क्या देखे मत जंगी?

છ આંધળા હતા. જંગલમાંથી પસાર થતા હતા. અચાનક તેમને એક હાથીનો ભેટો થયો. એક-એક આંધળાએ હાથીનું એક એક અંગ પકડ્યું. સદ્ભાગ્યે હાથી ભદ્રિક હતો. શાંતિથી ઊભો રહ્યો. પણ એ આંધળાઓમાં અશાંતિ વ્યાપી ગઈ. જે આંધળાએ હાથીના પગ પકડ્યા હતા, તે કહે, “આ પ્રાણી થાંભલા જેવું છે.” હજી તો એ તેનું વાક્ય પૂરું કરે, તેની પહેલા બીજો કહે, “તું તો સાવ આંધળો જ છે. આ પ્રાણી તો દોરડા જેવું છે.” એણે હાથીનું પૂંછડું પકડ્યું હતું.

ત્રીજા આંધળાએ હાથીના કાન પકડ્યા હતા, એ કહે, “આ તો બધુ આંધળે બેરુ કુટાય છે. આ પ્રાણી તો સૂપડા જેવું છે.” ત્યાં તો ચોથો સૂંઢ પકડીને બોલ્યો, “તમે આ અજગર

માટે કેટલા વિચિત્ર અભિપ્રાય આપો છો!” પાંચમાએ તો લગભગ ત્રાડ જ નાખી, “બંધ કરો આ બધો બકવાસ, આટલું સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે આ પ્રાણી કોઠાર જેવું છે, તો ય તમે બધા...” એણે હાથીનું પેટ પકડ્યું હતું. ત્યાં તો છટ્ટો જાણે બ્રહ્મવચન કહેતો હોય, એમ કહે, “આ પ્રાણી શિંગડા જેવું જ છે, એમ સો ટકા જણાય છે, માટે તમે બધા જુદા છો.” એના હાથમાં હાથીના દાંત આવ્યા હતા.

હવે આ પ્રસંગ પર વિચાર કરીએ. એ આંધળાઓમાં કોણ સાચુ હતું? અને કોણ ખોટું હતું? એક અપેક્ષાએ બધા જ સાચા હતા અને એક અપેક્ષાએ બધા જ ખોટા હતાં. પગના અંશે હાથી થાંભલા જેવો છે, એ વાત સાચી છે. પણ ‘હાથી માત્ર થાંભલા જેવો જ છે’ એવું કહેવાય, ત્યારે એ વાત ખોટી બની જાય છે. અમુક અપેક્ષાએ સાચી વાત કહેનાર પણ જો એમ કહે કે ‘મારી જ વાત સાચી છે’, તો એની વાત ખોટી બની જાય છે.

‘હાથી થાંભલા જેવો છે’ આ અભિપ્રાય નય છે. આ અભિપ્રાયનો કદાગ્રહ સેવાય, ત્યારે એ દુર્નય બની જાય છે - ‘હાથી થાંભલા જેવો જ છે.’ હાથીમાં ‘થાંભલા જેવા પણ’ વગેરે અનંત ધર્મોના સમન્વય સાથે હાથીનું નિરૂપણ કરવામાં આવે તેને પ્રમાણ કહે છે. નય અને પ્રમાણ સમ્યગ્દર્શનમાં અંતર્ભૂત થાય છે. જ્યારે દુર્નય એ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ છે.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ મહારાજાએ સમ્મતિ તર્કમાં કહ્યું છે -

સવ્વે ણયા મિચ્છાદિટ્ઠિણો।

સર્વ નયો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આ વાત સ્વાભિપ્રેત નયના

કદાગ્રહને આધારે સમજવાની છે. અર્થાત્ દુર્નયો એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. જ્યાં અપેક્ષાની સ્પષ્ટ સમજ છે, જ્યાં આગ્રહમુક્તિ છે, તેવા નયના આશ્રયમાં સમ્યગ્દર્શનને કોઈ આંચ આવી શકે તેમ નથી. આત્મા આદિ સર્વ વસ્તુઓનું સમ્યક્સ્વરૂપ આગ્રહથી નહીં પણ સમ્યગ્દર્શનથી સમજાઈ શકે છે.

નિરપસ્વ હોય તરખે કોઈ વિરલા

પણ કોઈ વિરલ જીવો એવા હોય છે, કે જેઓ પક્ષપાતથી = સ્વાભિપ્રાયના આગ્રહથી મુક્ત બની શકે છે, અને તેથી વસ્તુસ્વરૂપને સમ્યક્ રીતે જાણી શકે છે. પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજાએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે -

અભિનિવેશસ્ય તત્ત્વપ્રતિપત્તિં પ્રતિ શત્રુભૂતત્વાત્।

વસ્તુસ્વરૂપના જ્ઞાનનો શત્રુ છે આગ્રહ. માટે જો તમારે તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવું હોય, તો કોઈ પણ જાતનો આગ્રહ રાખશો નહીં. યોગબિંદુમાં પણ કહ્યું છે -

ગ્રહં સર્વત્ર સન્ત્યજ્ય તદ્ ગમ્भीરેણ ચેતસા।

શાસ્ત્રગર્ભઃ સમાલોચ્યો ગ્રાહ્યશ્ચેષ્ટાર્થસઙ્ગતઃ।।૩૧૭।।

માટે કોઈ પણ વિષયનો આગ્રહ રાખ્યા વિના ગંભીર ચિત્તથી શાસ્ત્રના રહસ્યનો વિચાર કરવો જોઈએ. અને ઉચિત અર્થથી સંગત હોય, એ રીતે તેનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

જેને પોતાના મતનો પક્ષપાત છે, જે કદાગ્રહથી કલંકિત છે, પોતાની વાતને સાચી પુરવાર કરવા માટે જે જંગે ચડ્યો છે, તે કદી પણ વાસ્તવિક વસ્તુસ્વરૂપને જોઈ શકતો નથી.

કયા દેખે મત જંગી?

એને તો જે વસ્તુનો આગ્રહ છે, તે જ વસ્તુ દેખાશે, વાસ્તવિક વસ્તુ નહીં દેખાય.

નાનકડો મોન્ટુ, પહેલી વાર કાકા સાથે વિમાનમાં બેઠો. એનો ઉત્સાહ આસમાને પહોંચ્યો હતો. હજી તો વિમાન ચાલુ થાય એ પહેલા જ એની ધીંગામસ્તી અને કોલાહલ ચાલુ થઈ ગયાં. કાકાએ માંડ માંડ એને કાબુમાં લીધો. સીટ પર બેઠો બેઠો ય એ જાણે હવામાં ઉછળતો હતો. એવામાં એજિન ચાલુ થયું. ઘરરાટીભર્યો એ અવાજ મોન્ટુને ખૂબ રોમાંચક લાગ્યો. એણે આંખો મીંચી દીધી અને કલ્પના કરવા લાગ્યો... જાણે વિમાને લાંબો રન-અપ લીધો... હવે અદ્ધર થયું... હવે ઉંચે ઉંચે જવા લાગ્યું...

ધીમે રહીને મોન્ટુએ આંખો ખોલી, બારીમાંથી નીચે જોયું, અને બોલી ઉઠ્યો, “કાકા ! કાકા ! જુઓ, આપણે કેટલા ઉપર આવી ગયા, હવે તો માણસો મકોડા જેવા દેખાય છે.” કાકા કહે, “ચૂપ બેસ, એ માણસો નહીં મકોડા જ છે, હજી આપણે નીચે જ છીએ.”

મોન્ટુની દૃષ્ટિનો આધાર વાસ્તવિકતા ન હતી, પણ તેની માન્યતા હતી. એણે માની લીધું કે વિમાન ઉંચે આવી ગયું, અને એના આધારે એણે દૃશ્યને રજુ કર્યું. મોન્ટુ ‘સ્વ મત’ને જોતો હતો. વાસ્તવિકતાને નહીં.

क्या देखे मत जंगी?

માન્યતાની પકડ એ અંધત્વ છે, જે આ અંધત્વનો ભોગ બને, એ યથાર્થ વસ્તુસ્થિતિને જોઈ શકતો નથી.

નય અને પ્રમાણ વિષે વિસ્તૃત માહિતિ મેળવવા માટે સમ્મતિ તર્ક, સ્યાદ્વાદરત્નાકર, નયરહસ્ય, નયોપદેશ, આદિ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

સ્યાદ્વાદ સુધારસના ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મતર સ્વરૂપને રજુ કરતાં પદકાર હવે પરાકાષ્ટામાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે...

Saptabhangi
A brilliant bridge
to pleasure, peace & pure meditation.

to pleasure, peace & pure
meditation.

સપ્તભંગીનો સિદ્ધાંત
સુખ, શાંતિ અને સમાધિનો
સેવુ છે.

અચ્ચક્ષ્ણ સુધારસ
 જેમણે મહાદુર્યની પચ્ચકાલકા...
 મોહકલ્પાની પચ્ચમકાલકા...
 જે કરે છે, મોક્ષમણ પૂર્ણ પ્રલિલકા

Have this
 Divine Drink....

Have eternalness
 Forever....

સર્વમયી સરવંગી માને,
 ન્યારી સત્તા ભાવે;
 આનંદઘન પ્રભુ વચન સુધારસ,
 પરમારથ સો પાવે...૪

अवधू! नट नागर की बाजी...

જે સર્વમયી, સર્વાંગી અને ન્યારી સત્તાનું ચિંતન-મનન કરે છે, તે આનંદઘનસ્વરૂપ પ્રભુના વચન-સુધારસના પરમાર્થને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪॥

‘હું આત્મા છું.’ આ વાક્યમાં અવધારણ = જકાર = નિશ્ચયાત્મકતા ન હોય, તો શું થાય? ‘હું આત્મા છું કે નથી.’ અથવા ‘હું પુદ્ગલ છું.’ આવી અનેક અનિષ્ટ માન્યતા થઈ શકશે. માટે આત્મનિશ્ચય માટે ‘હું આત્મા છું.’ આવી માન્યતાની જેટલી આવશ્યકતા છે, તેટલી જ આવશ્યકતા ‘હું પુદ્ગલ નથી.’ આ માન્યતાની પણ છે.

વિશ્વની કોઈ પણ વસ્તુનો નિશ્ચય માત્ર અસ્તિત્વથી નથી થતો, નાસ્તિત્વની સ્પષ્ટતા પણ હોવી જરૂરી છે. આત્મા સ્વરૂપથી અસ્તિત્વ ધરાવે છે, એમ પરરૂપથી નાસ્તિત્વ પણ ધરાવે છે. માત્ર ‘અસ્તિત્વ’ જ માનો અને ‘નાસ્તિત્વ’ ન માનો, તો અસ્તિત્વનો નિર્ણય અસંભવિત છે.

માટે ‘હું આત્મારૂપે છું.’ એની સાથે સાથે ‘હું પુસ્તકરૂપે નથી.’ ‘હું ટેબલરૂપે નથી.’ ‘હું પેનરૂપે નથી.’ ‘હું મકાનરૂપે નથી.’ એમ યાવત્... ‘હું આત્મા સિવાયની વિશ્વની સર્વ વસ્તુરૂપે નથી.’ આ રીતે ‘નાસ્તિત્વ’નો નિર્ણય પણ જરૂરી છે. ‘હું’ની ઓળખ માટે જેટલી ‘હું’ની આવશ્યકતા છે, એટલી જ ‘નથી’ની પણ આવશ્યકતા છે. માટે આત્માનો સ્વપર્યાય જેમ અસ્તિત્વને આભારી છે, એમ નાસ્તિત્વને પણ આભારી છે. એ રીતે ‘હું આત્મા છું’ - અહીં જેમ સ્વપર્યાય પોતાનો સંબંધી બને છે, એ જ રીતે ‘હું પુસ્તક નથી’ - એમ પરપર્યાય પણ પોતાનો સંબંધી બને છે. એ રીતે પુસ્તકપર્યાય, પેનપર્યાય, ટેબલપર્યાય... યાવત્ વિશ્વના સર્વ પર્યાયો પણ પોતાના સંબંધી બને છે. કારણ કે સંબંધ જેમ અસ્તિત્વથી થાય છે, તેમ નાસ્તિત્વથી પણ થાય છે. જો નાસ્તિત્વથી સંબંધ ન માનો, તો ‘હું પુસ્તક નથી.’ એવું નહીં કહી શકાય, અને એ સ્થિતિમાં ‘હું પુસ્તક છું.’ એવું પણ માનવું પડશે, અને એવું માનો એટલે ‘હું આત્મા છું.’ એ અસ્તિત્વનો નિર્ણય ઓગળી જશે.

પ્રભુ
વચન
સુધારસ

This is the most
Delicious thing
in the
World.

માટે પૂર્વે કહ્યું તેમ વિશ્વની સર્વ વસ્તુના પર્યાયો પણ પોતાના સંબંધી છે. સ્વઅસ્તિત્વના નિર્ણયમાં તે સર્વ પર્યાયો પણ અંતર્ભૂત છે. માટે આત્મા આદિ વિશ્વની સર્વ વસ્તુઓ સર્વમય છે. આ એક અપેક્ષાને આશ્રીને છે, જે અપેક્ષાને અહીં સ્પષ્ટ કરી જ છે. આત્માનું અસ્તિત્વ સર્વમય છે. માટે જ વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુના પર્યાયો તેના અંગરૂપ બને છે. માટે આત્માની સત્તા સર્વાંગી છે.

સર્વમયી સરવંગી માને

વિશ્વની કોઈ પણ વસ્તુ સર્વવસ્તુમય છે. વિશ્વની સર્વ વસ્તુઓ પ્રત્યેક વસ્તુના અંગ સ્વરૂપ છે. માટે જ આગમમાં કહ્યું છે -

જો એગં જાણઈ સો સવ્વં જાણઈ।

જો સવ્વં જાણઈ સો એગં જાણઈ।

જે એકને જાણે છે, તે સર્વને જાણે છે, અને જે સર્વને જાણે છે, તે એકને જાણે છે.

આત્મા એ પુસ્તક નથી, પેન નથી, ટેબલ નથી... આ રીતે દુનિયાની સર્વ વસ્તુ 'નાસ્તિત્વ'ના સંબંધથી તેની સાથે જોડાયેલી છે. માટે એ સર્વ વસ્તુઓના જ્ઞાન વિના આત્માનું જ્ઞાન ન થઈ શકે. એવી જ રીતે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુનું જ્ઞાન

સર્વ વસ્તુઓના જ્ઞાન વિના શક્ય નથી. માટે જેણે એક વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેણે સર્વ વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

एको भावः सर्वभावस्वभावः,

सर्वे भावा एकभावस्वभावाः।

एको भावस्तत्त्वतो येन बुद्धः,

सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन बुद्धाः॥

પ્રત્યેક વસ્તુનો સ્વભાવ સર્વવસ્તુમય છે. સર્વ વસ્તુઓનો સ્વભાવ એકવસ્તુમય છે. જેણે વાસ્તવમાં એક વસ્તુને જાણી છે, તેણે સર્વ વસ્તુને વાસ્તવિકરૂપે જાણી છે.

સર્વમયી સરવંગી માને

સ્વાદ્વાદ સુધારસની પરિણતિથી આ તત્ત્વનું સંવેદન થાય છે. સર્વ વસ્તુ સર્વમય છે અને સર્વાંગી છે, આ વાસ્તવિકતાનું મનન થાય છે. આમ છતાં એ વિવેકદૃષ્ટિ પણ રહે છે કે સર્વ વસ્તુનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે. પ્રત્યેક વસ્તુની સત્તા બીજી સર્વ વસ્તુઓની સત્તા કરતા જુદી છે.

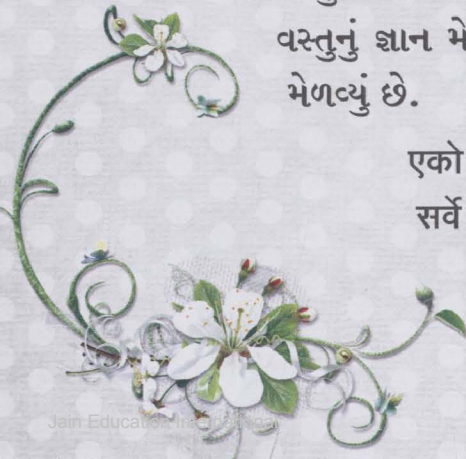
ન્યારી સત્તા ભાવે

જો 'સ્વ'નું જુદું અસ્તિત્વ ન હોય, તો 'સ્વ'નો અભાવ થાય. એ જ રીતે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુનો પણ અભાવ થાય. પરિણામે સર્વશૂન્યતા સર્જાય. પણ એવું તો નથી. માટે પ્રત્યેક વસ્તુની ન્યારી સત્તા = સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ સ્વીકારવું આવશ્યક છે. આત્મા સર્વમય છે, એની સાથે સાથે જ આત્માનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ પણ છે. આવા સ્વતંત્ર અસ્તિત્વનું જે પરિભાવન કરે છે, વિશ્વના સમસ્ત પદાર્થોનું જે યથાર્થદર્શન કરે છે, તે તત્ત્વદૃષ્ટા જિનવચનામૃતના તાત્પર્યને પ્રાપ્ત કરે છે.

આનંદઘન પ્રભુ વચન સુધારસ

પરમારથ સો પાવે

તત્ત્વદૃષ્ટિથી રાગનો વિલય થાય છે. રાગના વિલયથી વીતરાગતા પ્રગટ થાય છે. વીતરાગતા પરમાનંદનું કારણ છે. માટે જ વીતરાગભગવંત આનંદઘન છે. એ આનંદઘન પ્રભુનું વચન જ સુધારસ છે.

કહેવાય છે કે દેવો સુધા (અમૃત) પીવે છે. માટે તેઓ મરતા નથી. તેથી જ દેવોનું બીજું નામ અમર છે. આ લોકવાયકા પર શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ મહારાજાએ ગજબનો કટાક્ષ કર્યો છે. પ્રભુની સ્તુતિ કરતા તેમણે કહ્યું છે -

પીતામૃતેષ્વપિ મહેન્દ્રપુર:સરેષુ,
મૃત્યુ: સ્વતન્ત્રસુખદુર્લલિત: સુરેષુ।
વાક્યામૃતં તવ પુનર્વિધિનોપયુજ્ય,
શૂરાભિમાનમવશસ્ય પિબન્તિ મૃત્યો:।।

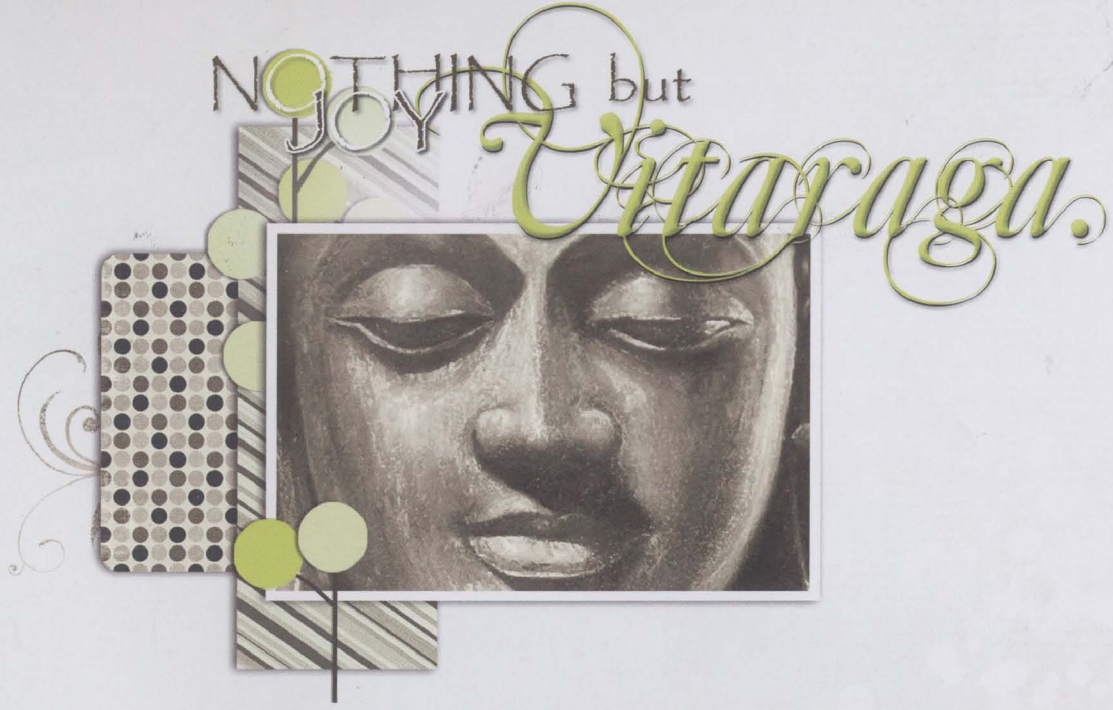
ઇન્દ્રો વગેરે દેવો અમૃતનું પાન કરે છે. તો ય મૃત્યુ તદ્દન બેરોકટોકપણે તેમનું જીવન હરી લે છે. તો પછી દેવોને અમર શી રીતે કહી શકાય? અને તેમના પીણાને અમૃત પણ શી રીતે કહી શકાય? પ્રભુ ! અમૃત તો છે તારું વચન. સુધા તો છે તારી વાણી. જે એક વાર એ સુધાનું વિધિપૂર્વક પાન કરે, અર્થાત્ તેની પરિણતિ મેળવે, તે મૃત્યુને જીતી લે છે. 'હું દેવોને ય દુર્જેય છું' એવું મૃત્યુનું શૂરાતનનું અભિમાન તેઓ ઉતારી દે છે. મૃત્યુ સમસ્ત વિશ્વમાં છો ને સ્વતંત્ર હોય, તેમની પાસે એ સાવ જ લાચાર થઈ જાય છે. કારણ કે પ્રભુ! આપના વચનામૃતના પાનથી તેઓ વાસ્તવમાં અમર બની ચૂક્યા હોય છે.

આનંદઘન પ્રભુ વચન સુધારસ

વિશ્વની ઉત્કૃષ્ટ મૂલ્યવાન કોઈ વસ્તુ હોય, તો એ છે જિનવચનામૃત. રત્નની કિંમત ઝવેરી કરી શકે. અભણ ગોવાળિયો રત્નની અવગણના કરે, એનાથી રત્નની કિંમત જરા ય ઓછી થતી નથી. એક માત્ર અર્થલક્ષી શિક્ષણ પાછળ આખી ય દુનિયા ગાંડી બની હોય, જિનવચનામૃતની ઘોર ઉપેક્ષા થતી હોય, તો ય અમૃત એ અમૃત જ રહે છે. જે આનું પાન કરશે, એ અમર બનશે, અને જે વિષપાન કરશે, એ મરશે. એ ફરી ફરી જન્મ-મરણના ફેરા કરશે. જિનવચન એ જ એક માત્ર અમૃત છે, જે અનંત મરણનું નિવારણ કરીને અમરત્વનું અર્પણ કરે છે. માટે જ કહ્યું છે -

જિનવચન વખાણી સીજે ભવનો પાર.

પ્રભુના સુધારસરૂપ વચનનો પરમાર્થ એટલે એનું તાત્પર્ય. જો તાત્પર્યની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો અભિમત ફળ ન મળી શકે. સુધારસનો પ્યાલો હાથમાં તો આવી ગયો, પણ એનું પાન કરવાનો પ્રયત્ન ન કરે તો? એને મુખે લગાડ્યા વિના એમ ને એમ ઢોળી દે તો? અરે, એનું પાન કર્યા બાદ પણ એની પરિણતિ ન કેળવે તો?

અભવ્યનો જીવ આ પ્યાલાને તો અનંત વાર પ્રાપ્ત કરે છે, પણ એની પરિણતિને એક વાર પણ પામી શકતો નથી. બિચારો, કેવો એનો આત્મસ્વભાવ, તળાવે આવીને તરસ્યા જવાની કેવી એની કમનસીબી !

જિનવચનામૃતને પામીને એના પરમાર્થને પામવાનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. જિનવાણીનું તાત્પર્ય એ જ છે કે તમારા

આત્માને ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ વિશુદ્ધ બનાવતા જાઓ. રાગ-દ્વેષનો વધુ ને વધુ હાસ કરતા જાઓ. આત્મરમાણતા અને આત્માનુભૂતિના નિત નવા શિખરો સર કરતા જાઓ.

ઉત્પાદ, વિનાશ, ધ્રોવ્ય, એકાનેકપણું, નય, પ્રમાણ, સમભંગી અને સર્વમયત્વ આદિ સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તનું જે પરિભાવન કરે છે, તે જિનવાણીનું તાત્પર્ય પામે છે. જિનવચનામૃતનો પરમાર્થ... આત્માનુભૂતિનું અનંત આકાશ... અને 'અમરત્વ'ની લબ્ધિથી તેમાં મુક્ત ઉડ્યન... બીજું જોઈએ પણ શું ?

અક્ષય તૃતીયા

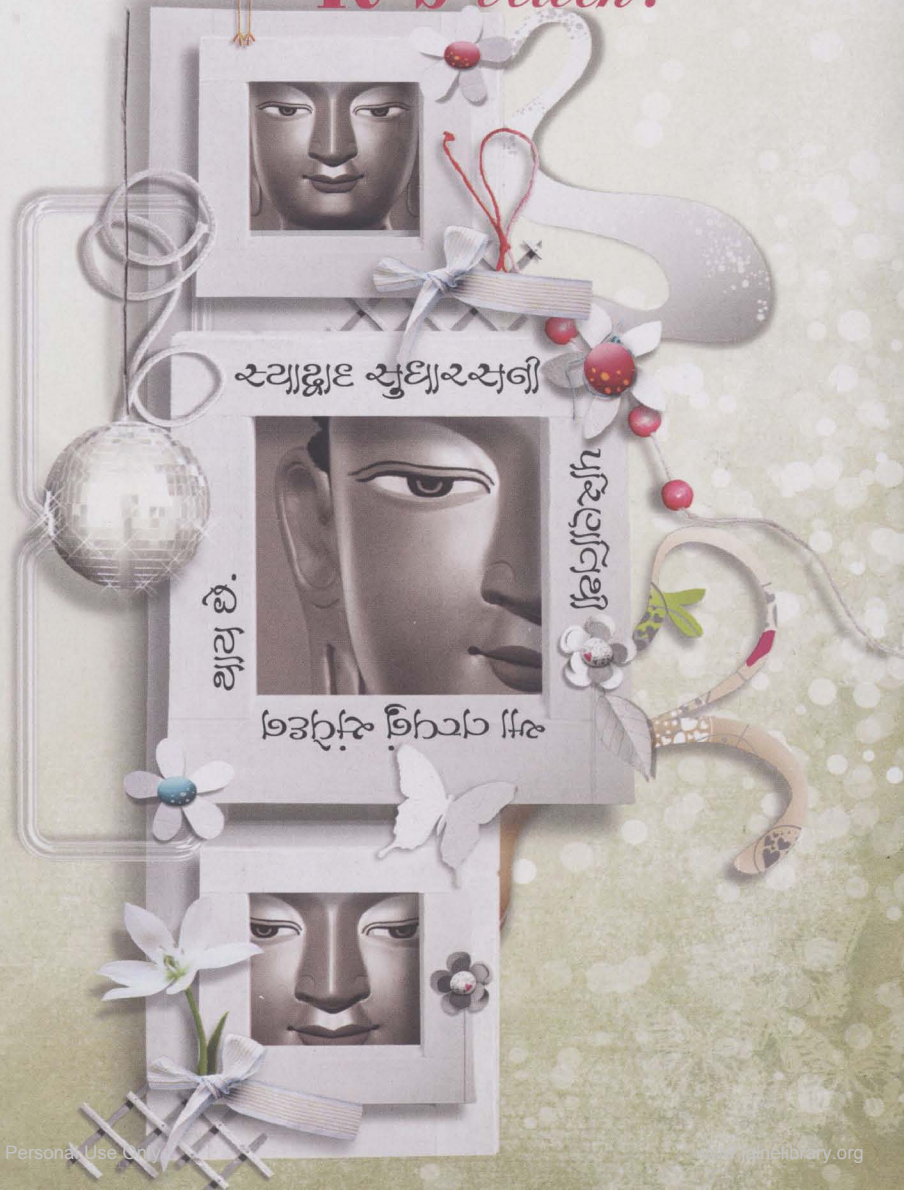
વિ.સં. ૨૦૬૭

જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ લખાયું હોય, તો મિચ્છામિ દુક્કડમ્

પ્રત્યેક પરતુનો સ્વભાવ સર્વપરતુમય છે.
 સર્વ પરતુઓનો સ્વભાવ એકપરતુમય છે.
 જેણે વાસ્તવમાં એક પરતુને જાણી છે,
 તેણે સર્વ પરતુને વાસ્તવિકરૂપે જાણી છે.

One = All
 All = One

It's miracle...
 truth.

સુદ્ધારસ
અને
નવો સુદ્ધારસ...
એ ઝરિ રહી છે,
આપણે પરી જઈએ.

